

PARDUBICE V ŠEDESÁTÝCH LETECH 19. STOLETÍ

Vlastimil ZIKMUNDA

Rychlý vzrůst hospodářského významu Pardubic od druhé poloviny 19. století byl podmíněn průmyslovou revolucí a určen několika faktory vnějšími i vnitřními. K vnějším faktorů je nutno počítat stavbu železniční tratě Olomouc-Praha v letech 1843 až 1845 a uzákonění nového živnostenského řádu roku 1859, jako i změny, k nimž došlo po vydání Říjnového diplomu roku 1860. Vnitřním faktorem byla skutečnost, že pro stavbu železnice uvolnil panovník ze svého pardubického velkostatku půdu v rozsahu 18% z celkové délky tratě, takže řada lidí našla zaměstnání při samotné stavbě dráhy, později u provozu železnice, v pardubických nádražních dílnách, kde bylo používáno parního pohonu strojů, v nádražních skladech a u dostavňkových spojů, jimiž okolní města byla spojena s pardubickým nádražím. Panství pro tyto činnosti uvolnilo dosti pracovních sil již od počátku čtyřicátých let, lidé se soustřeďovali převážně v Pardubicích, které od poloviny století početně narůstaly.

V samotném městě hospodářsky sílilo několik rodin vlastnicích cihelny, mlýny či rozsáhlejší pozemky, zvětšoval se počet městské inteligence a zámožnějších obchodníků.

K rozvoji politického, společenského a kulturního ruchu přispěla řada "ústavních experimentů z roku 1860".¹⁾ Mezi ně je nutno počítat i obecní volby, které se konaly v Pardubicích ve dnech 18. až 20. února 1861. Ve volbách byly do čela obce zvoleni představitelé zámožnějších pardubických rodin, povětšinou lidé, kteří ve svém mládí vsáli do sebe revoluční myšlenky roku 1848, jež však po celou dobu absolutistické vlády stáli se svými názory a se svým češtvím v tichém a uctivém odporu proti samozřejmému germanismu pardubického úřednictva a malé skupiny měšťanstva. Politickým mluvčím nacionalistické části obyvatelstva se stal bouřlivák z roku 1848 mlynář Václav Pour, který byl 18. března 1861 zvolen za venkovský volební obvod poslancem do zemského sněmu, poslancem za města Pardubice, Holice a Chlumec n./Cidl. se stal člen pardubické městské rady advokát JUDr. Jan Žák, který "blaho právě zmíněných měst království i národa českého zastáváti dobře schopen jest".²⁾

K pomoci při prosazování nových hospodářských tendencí přispěla městská radě pardubická městská nižší reálná škola, od roku 1858 rozšířená o třetí třídu. Tato škola, vydržovaná velkými finančními obětmi města, otevřela 4. března 1860 nedělní řemeslnickou školu, do níž zvala všechny řemeslníky, kteří si uvědomili význam nového živnostenského řádu. Učitelé školy vydali k veřejnosti provolání, v němž zvláště řemeslníky upozorňovali, že řemeslo se stane skutečným průmyslem a že v něm obstojí jen ten, kdo svou práci promyslí a kdo pozná pokroky času. Kdo "z pohodlnosti nebude všimati si pokroku", v konkurenci nevydrží.³⁾ Zemědělcům svou pomoc nabídl pak hospodářský spolek, obnovený roku 1862. Za svůj úkol si vytkl probudit rolníky, aby "s duchem času ku předu kráčeli a hospodářství své zlepšiti hleděli".⁴⁾ Hospodářský spolek z počátku úzce spolupracoval s krajským hospodářským spolkem, spolu vyvíjely snahu "k zlepšení půdy a ušlechtnění dobytka, k zvýšení užítku z nich a vůbec k zvelebení rolnického stavu".⁵⁾ Zájem výboru hospodářského spolku se však soustředil pouze na nejbohatší zemědělce, "malostatkáře", kteří se počali vydělovat z venkovského obyvatelstva.

Pro rozvoj podnikání v městě a okolí však asi největší význam mělo rozhodnutí městské rady z 22. dubna 1862, jímž byla "k účelu zvelebení a zesílení stavu živnostenského v cestě podporování zdejších průmyslníků a obchodníků peněžními půjčkami, pak i k podniknutí občanské šetrnosti a spořivosti" založena občanská záložna.⁶⁾ Svou činnost zahájila pobočka

roku 1863 a stala se horlivou podporovatelkou pardubického školství a všech kulturních snah města, v naposlední řadě i příčiněním svého dlouholetého předsedy JUDr. Jana Žáka.

Souběžně s oživením hospodářské osvěty objevuje se ve městě i snaha po rozvoji kulturního, po roce 1860 již vyhradně českého života. Po vzoru pražského Hlaholu vznikl v Pardubicích roku 1861 mužský zpěvácký spolek, nazvaný roku 1862 "Pernštýn". Spolek si vytkl za cíl upevňovat národní povědomí zpěvem. Pro svá první vystoupení si s oblibou volil okolí zřícenin hradu na Kunětické hoře, jež pardubická veřejnost chápala jako symbol někdejší české slávy. Zde Pernštýn koncertoval již v červnu 1861, jakož za účasti 27 pěveckých spolků s 531 účinkujícími i v červnu roku 1862. Tato slavnost, již se zúčastnilo na patnáct tisíc posluchačů, nemalo přispěla "k utužení vřelého citu národního a probuzení blahého povznášejícího vědomí a pokroku národní naší vzdělanosti".⁷⁾ Pernštýn však vydatně účinkoval též na vzdělávacích a společenských večerech v měšťanské besedě, která koncem roku 1862 převzala majetek někdejšího spolku Pardubické besedy, zvolila nový výbor a 12. března téhož roku zahájila činnost, přičemž vycházela ze stanov z roku 1855, pouze jednacím jazykem byla prohlášena jediné čeština.⁸⁾

Obnovení činnosti měšťanské besedy bylo v Pardubicích vlasteneckou společností vřele přivítáno, studenti pardubické reálné školy v pamětním listě vyslovili radost z práce besedy "čelící ku probuzení milovaného rodiště ze záhubného duchamorného spánku, v jakém po 12 dlouhých let bylo pohříženo".⁹⁾ A občanská beseda, spolek, který měl být "všem třídám občanstva přístupný", stala se opravdu vhodným místem nejen "pro vzdělání ducha" všech prvních 210 členů, ale i střediskem, v němž se třibily politické názory měšťanů, odkud vycházely podněty k politickým a společenským akcím a kde se scházely všechny významné návštěvy Pardubic. Mezi členy měšťanské besedy lze najít jména všech představitelů pardubického veřejného, kulturního a hospodářského života. Stranou samozřejmě zůstávali méně dobře sociálně situovaní obchodníci a řemeslníci. Ti si proto založili roku 1864 živnostenský čtenářský spolek, jímž sledovali posilování národního uvědomění členstva a zvyšování vzdělanosti. V tomto svém snažení našli nemalé porozumění především u profesorů pardubické městské reálné školy, zvláště Matěje Kováře a Jana Gebauera, který ve spolku doučoval českému pravopisu. Nemalý podíl na povznesení kulturní úrovně města lze přiznat též spolku divadel-

